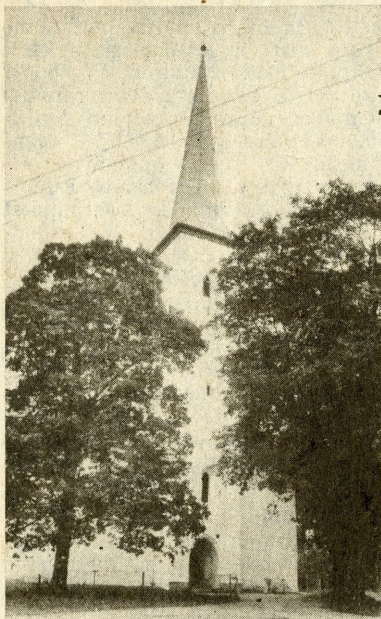

PRAEGUSE Kohtla-Järve linna ajaloolises keskuses Jõhvis seisab üks hoone, mis on näinud ja välja kannatanud aastasadade torme ning mille müüride vahelt on ikka kaasa räägitud rahva vaimse ja eetilise palge kujundamisel. See hoone on Jõhvi kirik, riikliku kaitse all olev arhitektuurimälestis

JÕHVI KIRIK

— Ajalugu ja tänapäev, kultuur ja haridus, vaimsus ja kõlblus —

ning Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Jõhvi koguduse pühakoda.

Kiriku saamisloo kohta räägib legend järgmist. Olla elanud kaks venda, kelle loss Edisel jäi vanaks ja hakkas lagunema. Siis otsustas vanem vend uue lossi ehitada ning alustas ehitustöid praeguse Jõhvi kiriku asukohal. Varsti tuli tal aga sõtta minna ning ehitust jätkas noorem vend. Kui vanem vend sõjateelt saabus, vaadati valmiv ehitus üheskoos üle, kuid mindi seejuures tülli. Vihahoos tappis vanem vend noorema. Seejärel aga kahetses ta oma veresüüd ning otsustas lossi asemel kiriku ehitada. Ennast aga käskis ta pärast oma surma matta kiriku peaukse ette, et kõik inimesed võiksid üle tema maise põrmu kõndida.

Kiriku peaukse ees sillutise all on tõepoolest katolikuagne patukahetsusrist, mille peal pidid seisma need, kes olid ühiskonnana ja kiriku ees milleski süüdi ega tohtinud seetõttu jumalateenistusele tulla — väärt ta-

va, mille kasvatuslikku jõudu ei oska me ilmselt endale tänapäeval ette kujutada. Hiljem sidus rahvastu selle risti legendiga vendades-kirikuehitajatest.

See legend, nii nagu enamik legende, edastab tegelikult toimunud sündmusi, kasutades selleks oma piltlikku keelt.

Patronaazi õigus Jõhvi kiriku üle oli tõepoolest Edise parunitel, iidse Taubede (Tuwede) suguvõsal, mis lubab Taubesid pidada tõenäolisteks Jõhvi kiriku ehitajateks. Taubede vapp (väljajuuritud puutüvi kahe pärnালেহেга) on ka praegu Jõhvi kiriku torni lääneküljel peauksest paremal. Kunstiajaloolane Villem Raam oletab, et vanema venna sõttamineku ajalooliseks tagapõhjaks on Jüriöö ülestõusuga seotud sündmused; seega võiks kiriku ehitamisega dateerida järgnenud 1344. aastaga. Jõhvi kihelkonda mainitakse «parochia Yewe» kujul esimest korda 1354. aastal.

Kümme aastat hiljem (1364. a.) on esimest korda kirjalikult nimetatud Jõhvi kirikut.

Jõhvi kirik on pühitsetud peaingel Miikaelile, mistõttu kiriku nimepäeva ja ühtlasi koguduse aastapäeva tähistatakse mihklipäeval, 29. septembril.

Võib oletada, et kohal, kus praegu asub Jõhvi kirik, oli muistsete eestlaste linnus või tõenäolisemalt muistne hiis. Täie kindlusega seda väita ei saa, sest Jõhvi kiriku ümber pole kunagi tehtud arheoloogilisi kaevamisi. Kuid võib arvata, et siin tuleks esle nii mõndagi huvitavat nii vanemast kui ka uuemast ajast. Kiriku ümber ja kiriku põranda alla maeti surnuid kuni XVIII sajandini ning mõningad vanemad ristid olid kirikualas veel enne Teist maailmasõda.

Kiriku kahemeetrised müürid, käigud müüride sees, võlvitud kelder altariuumi all — see kõik tunnistab, et Jõhvi kirik on ehitatud kindluskirikuna. Ta

moodustas ühtse kompleksi Edise ja Järve kindluselamutega. Olles neist kõige idapoolsem, sai ta alati esimese löögi osaliseks. Juba 1367. aastal toimus Jõhvi kiriku juures lahing, milles ka kirik kannatada sai. Sellest ajast alates on Jõhvi kirik olnud ikka õhtumaise kristluse eelpostiks ning seetõttu korduvalt rüüstajate kätte langenud. Viimast korda purustati kirik põhjalikult Fõhjasõja ajal. 1732. aastal kirik taastati ning sellest ajast on ta säilinud muutumatuana. Ainult tornikiiver on saanud mõnedki korrad kannatada ning on tulnud uus ehitada. Praegune tornikiiver valmis 1984. aastal.

Olles kaotanud sõjalise tähtsuse, muutus Jõhvi kirik üha enamal määral kogu Alutaguse piirkonna vaimseks ja kultuuriliseks keskuseks. Hariduselus oli Jõhvi kirikukonvent üks eesrindlikumaid — kui mitte öelda kõige eesrindlikum — kogu Eesti-maa kubermangus. 120 aasta vältel (1751—1871) olid Jõhvi koguduse hingekarjasteks äärmiselt edumeelsed pastorid, kes edendasid piirkonna haridus- ja kultuurielu, asutasid ja tugendasid koole. Need pastorid olid kolm põlvkonda Koche: Johann Christian, Peter ja Carl Johann ning Friedrich Ferdinand Meyer. Praegu saame vaid kahetsust tunda, et seda ajas-

tut ning nende meeste tõelist pannust Eesti kultuurilukku pole seniini veel põhjalikult uuritud. Kuid igatahes on selge, et juba XVIII saj. keskel oli Jõhvi kihelkonnas arenenud koolide võrk olemas, mis XIX saj. muutus kõige tihedamaks mitte ainult Virumaal, vaid kogu Eestimaa kubermangus. 1788. aastal oli Jõhvi kihelkonnas 10 kooli, 1846. aastal juba 29, kusjuures kogu ülejäänud Eestimaa kubermangu aladel, s. t. Läänemaal, Harjumaal, Järvamaal ning ülejäänud Virumaal kokku vaid 110 kooli. Seega oli Jõhvi kihelkonda koonduvad ligi viiendik kogu Eestimaa koolidest. Selle saavutamiseks pidi kirikukonvent eesotsas pastoriga pidama tõsist võitlust oma mõisnike vastu. Eriti rängaks muutus see võitlus venestamise ajajärgul, sest Venemaa kolonaaipoliitika Baltimaades tõi kõikjal kaasa koolide sulgemise ning haridustaseme languse.

Kiriku teeneks tuleb lugeda peaaegu sajaprotsendilist kirjaoskust Jõhvi kihelkonnas juba kahesaja aasta eest. Mõeldes kiriku tegevusele hriduselu arendamisel, jäävad arusaamatuks praegugi mõnikord kõlavad väited, etse kui oleks kirik olnud reaktsiooniline või haridusvaenulik. Kiriku hoole all tegutsenud koolides antav haridus on ikka olnud tunduvalt mitmekülgsem, harmoonilisem ja

inimsõbralikum kui nüüdisaegne haridus, mis on liialt ideologiseeritud ja tehnokraatlik. Tahaksin loota, et praegu koolides juurutatav kultuurilugu hakkab vähemalt osaliselt tasa tegema tõsiseid vajakajäämisi üldhumaanitaarses hariduses.

Hariduselu kohta öeldu kehtib ka kiriku kui kultuurikandja suhtes ning siingi on Jõhvi kirik esirinnas sammunud.

Eesti laulupidude üks juurtest on Jõhvi kihelkonnas ning seotud otseselt Jõhvi koguduse õpetaja, Alutaguse praosti Friedrich Ferdinand Meyeri nimega. Meyer korraldas 1865. aastal esimese kihelkondadevahelise laulupeo. Üldse esimene katse Eestis laulupäeva korraldada oli tehtud 1863. aastal Martin Körberi poolt Ansekülas, kuid Jõhvi kirikus peetud laulupäev oli kava poolest mitmekesisem ja nõudlikum, sisuliselt oli see eelprooviks esimesele Eesti üldlaulupeole 1869. aastal Tartus. See laulutraditsioon on ulatunud edasi. Praegune segakoor «Heli» pole ju muud kui endine kirikukoor. Selle üle maksa tal uhkust tunda ning oma juuri sagedamini meelde tuletda.

Jõhvi kirik on ainuke vanema kunsti muuseum linnas. Kantisel ja triumfikaare skulptuurgrupp esindavad parimaid ba-

roki traditsioone, altar aga vastab pseudogooti esteetilisele mõtlemisele. Pärast praegu käiva kapitaalset remondi lõppemist on kavas Jõhvi kirikusse tuua muidki vanema kunsti näidiseid, mille praegu puudub ekspositsioonipind. Kohtla-Järve linna juhid on aru saanud vajadusest kirikut säilitada ja korras hoida ning leidnud võimalusi kiriku kapitaalremondiks raha eraldada.

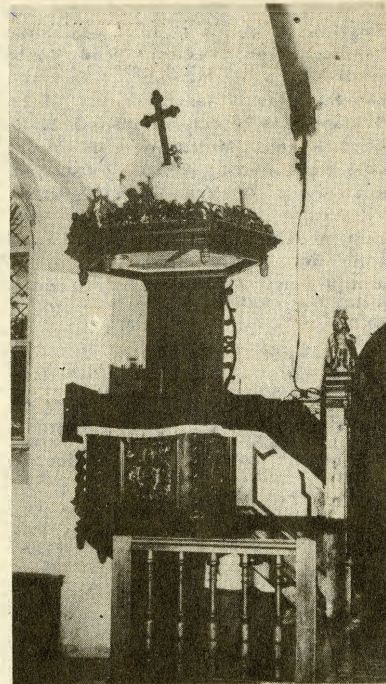
Kultuuritraditsioonide kandjana on kirikul, sealhulgas ka Jõhvi kogudusel, palju olulisem roll, kui sellest vahepeal sõandati või osati kõnelda. Sel ajal, kui rahvusi püüti ühte sulatada, kui ametlik kultuuripoliitika püüdis rahvuslike kultuuride asemel viljelda üksnes nõndanimetatud «ühtset nõukogude kultuuri», mis röövis suurtelt ja väikestelt rahvastelt oma rahvusliku identiteedi, oli kirik ainuke, kes kaitses ja hoidis oma rahva kultuuripärandit ja sajandeid rahvale omaneid traditsioone. Ka praegu kibele tõstetud kultuurautonoomia ideed on kirik kogu aeg vaikelt ja rahulikult teostanud. Jõhvi kirikus ei ole mingiks harulduseks soomekee'sed jumalateenistused ning saksa- ja venekeelsed vaimulikud talitused.

Kiriku ajaloo- ja kultuurimälu juurde kuulub ja on alati kuulunud õiguse eest võidelnu-

te ja hukkunute mälestamine ja meenutamine. Kaks Jõhvi koguduse hingekarjast on surnud märtrina: Carl Immanuel Hesse ning Jaak Varik. Kristlaste veendumuse kohaselt ei valata märtrite verd asjatult — see kannab alati vilja. Jõhvi koguduse sisemise jõu ja terviklikkuse üheks allikaks on kahtlemata oma kannatajate olemasolu.

Kuid ega ainult pastorid ole hukkunud oma ideede ja veendumuste tõttu. Jõhvi kihelkonnas on küllalt tuntud ja nime-tuid kannatanuid, kes on talutatud rahva mälus. Fole juhus, et Jõhvi kogudus aitas kõigiti kaasa ühe inimese ja kangelaslikkuse sümboli — Vabadussõjas langenute mälestussamba püstitamisele Jõhvi. See püstitati kirikust mõnikümmend meetrit lääne poole 1935. aastal ja purustati lõplikult 1945. aasta sügisel.

Jõhvi kirik on üks vanimaid ehitisi Kohtla-Järve linnas ning kristlik kirik üks vanimaid institutsioone kogu Euroopa ja ka meie aja'os. Hoolimata oma id-susest on kirik alati kaasaegne, alati on tal oma seisukoht ja hinnang ühiskonna ja inimeste elus toimuval. Kirik on alati valmis kaasa aitama inimeste elu väärikale ja humaanssele kujundamisele, vastama inimeste sügavamatele karjetele ja vajadustele. See oli kiriku igapäevane

tegevus ka kõige sügavamail stagnatsiooniaastail. Seda enam on see kiriku ülesanne praegu, vaimuse ja kõlbluse taastamise ajal.

Peeter KALDUR,
EELK Jõhvi koguduse pastor
Sulev KOPPELI fotod

Honorari palub autor üle kanda Eesti Muinsuskaitse Seltsile.